

Torsdag med THORS

13.6.1985

EN BUSS är inte bara det där som vi svärjande eller tålmodigt (allt efter läggning) står och väntar på hållplatsen, nej, en buss kan vara så mycket mer. Torsdags-Thors utreder här olika bussar.

En frågeställare har lagt märke till ordet **tökelt** "ofta" i Karlebyområdet. Förutom i en del andra österbottniska dialekter (t.ex. Oravais och Vörå) förekommer ordet också i östra Nyland (Lapträsk, Pyttis och Strömfors). Detta ord är, såsom frågeställaren själv misstänker, gammalt, ja rentav medeltids-svenskt. Adverbet **tökelt/tyckelt** har samma rot som ordet **tjock** och är att uppfatta som "tätt förekommande", varav betydelsen "ofta".

En läsare är intresserad av bakgrunden till ordet **buss** i dess olika betydelser. Det är fråga om tre fascinerande homonymer, dvs. ord som låter lika.

Enligt Hellquists etymologiska ordbok är ursprunget till ordet **tuggbuss** "ett stycke tuggtobak" osäkert. Det är eventuellt besläktat med det dialektala but "klimp" och det isländska butr "stump".

Buss "tapper krigare", t.ex. Karl XII:s bussar, kommer av det plattyska **burs**, **buss**, vilka liksom det högtyska **Bursche** betyder "grabb, kille". Dessa i sin tur bottnar i det medellågtyska och medelhögtyska **burse** "sällskap, matlag", vilket ytterst härrör sig från ordet **burse** (varav vårt svenska börs!) i medeltida latin. **Bursa** betydde "penningpung, kassa". Adjektivet **bussig** "rejäl" torde vara härlett ur detta ord (**krigsbuss**).

I dagens läge är trafikmedlet **buss** den vanligaste användningen av ordet. Det är ju en förkortning av det nu föråldrade **omnibuss** (jämför med **metro**, som är en förkortning av det franska **métropolitain**, adjekti-

vet till det franska metropole "huvudstad") ur latinets **omnibus** "för alla", dativformen av **omnis** "alla". Med detta ord omnibuss som bakgrund har en del busstationskaféer i Finland fått namnet **onnipussi!**

En tredje läsare har lagt märke till finlandismen "på kommande" i stället för det riktiga på väg. En annan har iakttagit hur ordet "intimitetsskydd", som lett till det finska **intimitetisuoja**, hos oss i Finland felaktigt används i stället för det riktiga **integritetsskydd**.

I ett långt brev med viktiga, skarpsinniga synpunkter på vårt finlandssvenska språkbruk pekar en läsare på översättningen av de finska orden **asia** och **nimenomaan**. Helt riktigt framhåller han, att **asia** sällan kan

översättas med **sak**, utan betydligt oftare med **ärende, fråga och problem**. — **Nimenomaan** är, såsom läsaren påpekar, inte alltid uttryckligen, utan ofta i synnerhet, speciellt, särskilt.

En frågeställare har fäst sig vid namnet på 1300-talsstormannen **Bo Jonsson Grip** och undrar om **grip** är detsamma som **enhörning**. — Svaret är nej. **Fablernas enhörning** är en häst med ett spiralvridet horn i pannan och **gripen** ett fantasi-djur med lejonkropp, örnhuvud och örnvingar.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

6.6.1985

MAN KAN SVÄVA I FARA, men är man utom fara svävar man inte längre, understryker prof. Thors i dag med anledning av en brevfråga som verkligen påkallar ett svävande besked. . . Dagens text tar också upp några idrottstermer och en akademisk fråga om alma mater.

En läsare undrar vad det latinska uttrycket **alma mater** betyder. — Det är "den hulda modern" och avser i bildlig, uppskattande bemärkelse det universitet, vid vilket någon studerat. "Han studerade vid **alma mater** i Uppsala."

En annan läsare har lagt märke till den felaktiga finlandssvenska komparativformen "tjockre" av **tjock**. Detta "tjockre" är bildat med omljud enligt de riktiga formerna **grövre** och **större**, men vi bör dock skriva **tjockare**, t.ex. ett tjockare tyg, ett tjockare pansar.

Min ungdoms favoritidrott, fotbollen, har under de senaste veckorna drabbats hårt. I samband med det här har jag fått två frågor. Den första av dem lyder: "Vad heter ordet **stadion** i pluralis?". — Det är lika: **stadion**. T.ex. "Alla Englands fotbollsstadion bör göras tryggare för åskådarna".

Samme frågeställare undrar: "Hur översätts den finska fotbollstermen **maanuoliainen** till svenska?". — Idrottspråket är dynamiskt och levererar en hel del uttryck, som sedan kommer

in i allmänt medvetande, t.ex. boxningstermen att **kasta in handduken** med betydelsen **att ge upp**. Idrottspråket behöver flera synonymer för ett och samma fenomen för att inte ideligen upprepa sig självt, som t.ex. då man i stället för **fotboll talar om det gröna fältets schack** eller i ishockey gärna använder något av de många engelska uttrycken, t.ex. **el-bowing**, för att inte alltid behöva tala om **armbågstackling**. **Maanuoliainen** är (en hård) **markkrypare**. Motsvarande term i ishockey är **jäänuoliainen**, på svenska (en hård) **ispuck**.

En fjärde frågande vill veta varifrån ordet **lukrativ** "ekonomiskt lönsam, lönande" kommer. — Det kommer från latinets **lucratus** "förenad med vinst", som är bildat ur **lucrum** "vinst", som i sin tur är besläktat med vårt **lön**, tyskans **Lohn** "lön" och ryskans **lovlja** "fångst".

En frågeställare har i skildringen av ett knivdrama fäst sig vid det felaktiga uttrycket "Offren svävar utom livsfara". Så kan vi alltså inte säga. **Sväva i fara** kan vi säga bl.a. i följande sammanhang: "Hans liv svävar i fara. Projektet svävar i fara, sedan det förvägrats statsunderstöd. Hans laudatur i matematik svävar i fara". (Dessutom kan vi skämtsamt tvetydigt säga: "Sjelflygaren svävar i fara".)

Men en motsats "sväva utom fara" kan vi inte bilda med samma ingredienser. I stället kan vi säga t.ex.: "Offren är inte livsfarligt skadade. Offren ådrog sig (enbart) lindrigare skador. Offren är lindrigt skadade". Och i bästa fall: "Offren är utom all fara".

Carl-Eric Thors